

MISKOLCI EGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
MODERN FILOLÓGIAI INTÉZET

A MŰFORDÍTÓ MINT KULTURÁLIS BRÓKER:
THEODOR STORM AQUIS SUBMERSUS CÍMŰ NOVELLÁJA SZABÓ LŐRINC
FORDÍTÁSÁBAN

*Konzulens: Barna László
egyetemi tanársegéd
Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Modern Filológiai Intézet*

*Szerző: Juhász Boglárka
Germanisztika BA szakos hallgató
Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Modern Filológiai Intézet*

MISKOLC, 2022

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	3
2. A MAGYAR FORDÍTÁS KELETKEZÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI	5
3. A NOVELLA RÖVID ISMERTETÉSE.....	6
4. MARGINÁLIÁK	7
4.1. SZABÓ LŐRINC FORDÍTÁSMUNKÁJA SORÁN FELMERÜLŐ NEHÉZSÉGEK	7
4.1.1. A FORDÍTÓ SZÁMÁRA FELTÉTELEZHETŐEN ISMERETLEN SZAVAK.....	7
4.1.2. A KULTURÁLISAN ÉS/VAGY TEMPORÁLISAN KÖTÖTT KIFEJEZÉSEK FORDÍTÁSA	12
4.1.3. A NOVELLÁBAN ELŐFORDULÓ FRAZEOLÓGIZMUSOK	17
5. SZABÓ LŐRINC MINT KULTURÁLIS BRÓKER	19
6. TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK	21
6.1. A KONJUNKTIV I KÉPZÉSE	21
6.1.1. AZ AQUIS SUBMERSUS CÍMŰ MŰBEN ELŐFORDULÓ KONJUNKTIV I MÓD SZABÓ LŐRINC FORDÍTÁSÁBAN.....	23
6.2. A FORDÍTÁSHOZ HASZNÁLT SZÓTÁRAK	23
6.3. 1957-ES KIADÁS.....	24
7. IRODALOMJEGYZÉK.....	25
7.1. INTERNETES HIVATKOZÁSOK	26
8. FÜGGELÉK	27

1. BEVEZETÉS

Egyetemi tanulmányaim során egyaránt érdeklődöm az irodalomtudomány és a nyelvészet iránt, ezért gondolom adekvát kutatási területnek a fordítástudományt mint a két diszciplína között elhelyezkedő határtudományt. Ezen belül is a szépirodalmi művek fordíthatóságával, a műfordítással foglalkozom.

A '70-es évektől a nemzetközi fordítástudományi diskurzusban egyre növekvő igény mutatkozott arra, hogy a fordítástudomány – mint addig inkább alkalmazott nyelvészeti diszciplína – kultúratudományos kérdésekre is választ adhasson. A hazai kontextusban kevés kivétellel csak az elmúlt évtizedben kerül előtérbe a kultúratudományos szemlélet a fordításelemzésben.¹ Mindazonáltal e szemlélet szükséges ahhoz is, hogy a huszadik század talán legjelentősebb műfordítója,² Szabó Lőrinc fordítói megoldásairól és a rá jellemző, gyakorta emlegetett elemző–értelmező hajlamáról tárgyalhassunk.³ Jelen dolgozatban egyfelől filológiaiag térképezzük fel Szabó Lőrinc 1941-ben megjelent fordítását, az *Aquis submersus* című Storm-novellát, másrészt a forrásnyelvi és a fordításszöveg párhuzamos olvasása során észlelt fordítási problémákat, szintaktikai és szemantikai eltéréseket, kultúraközi – és időbeli távolságokat kiemelve kíséreljük meg illusztrálni Szabó Lőrinc fordítói attitűdjeit. A műfordító az említett novellát másfél évtizeddel később újr fordította. Az 1957-ben megjelent fordítással jelen dolgozatban nem kívánok foglalkozni, ugyanis az újr fordítás egy újabb kutatási irányt vet fel, melyben megvizsgálható, hogy Szabó Lőrinc milyen változtatásokat hajtott végre az első fordításához képest.

A téma egyedisége és egyben újdonsága, hogy a tulajdonomban lévő, a fordító által autográf bejegyzésekkel ellátott kötetet⁴, valamint a fordításszöveg első kiadásának egyik még elérhető példányát használok elemzésem során, ezáltal tudomást szerezhethünk Szabó Lőrinc műfordítói műhelytitkairól. Szabó Lőrinc fordítómunkája során nem volt kritikai kiadása az *Aquis submersus* című novellának, így estemben a már említett, ceruzabejegyzésekkel ellátott kötet a forrásnyelvi korpusz. Továbbá a dolgozat elején említett, a fordítástudományi diskurzusban is újszerűnek számító kulturális fordítástudomány szempontjaira fókuszálva emelem ki a szöveghelyeket. Ezen felül a dolgozat – tudomásom szerint – első alkalommal tárja fel filológiaiag a fordítási munkálatok körülményeit is.

¹ Itt a többi közt Kappanyos András akadémiai értekezéséből készített monográfiáját és annak folytatását is szükséges megemlíteni: KAPPANYOS András, *Bajuszbögre: Lefordítatlan. Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*, Bp. Balassi, 2015; KAPPANYOS András, *Túl a sövényen*, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.

² Prof. Dr. Kappanyos András szóbeli közlése alapján.

³ Szabó Lőrinc elemző–értelmező hajlamáról vö.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Fordítás és (ön)értelmezés: A fordítás mint elemzés és kommentár Szabó Lőrinc műfordításaiban*, Tiszatáj, 62. évf., 7. sz., 64.

⁴ Theodor STORM, *Aquis submersus*, Leipzig, Insel Verlag, o. J. (Insel Bücherei, 249).

Kutatásom során szándékosan nem azt veszem alapul, amit Szabó Lőrinc egyedi gyorsírásával a német nyelvű kötet oldalaira jegyzetelt, hanem az általa aláhúzott szavak – valamint a bekezdések melletti esetleges autográf függőleges vonalak – jelentését szeretném interpretálni, ugyanis ezek sok esetben egyedi fordítási problémát jelölnek. A gyorsírás tudománya egy komplex témakör, ugyanis betűi egyszerűbbek, mint a folyóírásé, különleges jelölésmódokat, illetve rövidítéseket alkalmaz, mely során a gyorsírástudó egyedi karakterekkel és jellegzetességekkel rendelkezik. Szabó Lőrinc a Gabelsberger–Markovits-rendszert használta, melyet időközben a saját képére formált. A rendszert tökéletlenségei miatt 1927-ben újonnan bevezetett egységes magyar gyorsírásos rendszerre a műfordító–költő nem tért át. A Gabelsberger–Markovits-rendszer egyik problémája például, hogy azonos jellel rögzít több toldalékot is, ami egyúttal Szabó Lőrinc gyorsírásának a fejtését nehezíti, vagy teszi több helyen akár lehetetlenné. Ezért is támaszkodunk a tanulmányban elsősorban az aláhúzásokra, illetve a sorvégi vagy sor előtti függőleges vonallal jelölt szövegrészekre.⁵ Első lépésként egyesével megvizsgáltam az aláhúzott szavakat, illetve a megjelölt bekezdéseket, melyek közül az általam kiszabott szempontoknak megfelelőkhöz logikán alapuló magyarázatokat rendelttem hozzá. A függelékben az összes Szabó Lőrinc által aláhúzással jelölt bejegyzés megtalálható, melyek az elemzés korpuszát adják. Jelen dolgozat kerete azonban nem alkalmas arra, hogy minden példa kifejtésre kerüljön. Elemzésem során a *Duden*⁶ valamint a *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute*⁷ online szótárakat, illetve a Halász Előd-féle *Német–Magyar Nagyszótárt*⁸ és Hessky Regina *Német–Magyar Kéziszótárát*⁹ alkalmaztam. Ezen felül rendelkezésemre állt még a *Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*¹⁰ német egynyelvű szótár, azonban nem nyújtott segítséget kutatásom során, ugyanis nem tartalmazta a keresett – s a dolgozatban kiemelet – szavakat.

A forrásnyelvi és a fordításszöveg összehasonlítása során szeretném azt is bizonyítani, hogy Szabó Lőrinc esetében mennyire helytálló a *kulturális bróker*¹¹ kifejezés, melyet magyar viszonylatban először Józán Ildikó használt a fordítástudományi diskurzusban, ugyanis a terminus szerint a műfordító kultúraközvetítő szereppel rendelkezik.

⁵ Szabó Lőrinc gyorsírásáról lásd bővebben: BABITS Mihály, *Egyetemi előadások*: 1919, Bp., Ráció Kiadó, 2014. Szabó Lőrinc gyorsírásos lejegyzését Lipa Tímea fejtette meg, aki a korábbi megfejtéseket átdolgozta és egyúttal sajtó alá rendezte.

⁶ *Duden Onlinewörterbuch*, online: <https://www.duden.de/> (Letöltés ideje: 2022. november 20.)

⁷ *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/> (Letöltés ideje: 2022. 11. 20.)

⁸ *Német–Magyar Nagyszótár*, szerk. HALÁSZ Előd–FÖLDES Csaba–UZONYI Pál, *Német–Magyar Nagyszótár*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2014.

⁹ *Német–Magyar Kéziszótár*, szerk. HESSKY Regina, Szeged, Grimm Könyvkiadó Kft., 2012.

¹⁰ *Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, hrsg. Dieter GÖTZ, Hans WELLMANN, Berlin, Langenscheidt KG, 2010.

¹¹ JÓZÁN Ildikó, *Műfordítók mint kulturális brókerek*, *Fordítástudomány*, X. évf., 2008, 2. sz., 39.

2. A MAGYAR FORDÍTÁS KELETKEZÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

Szabó Lőrinc az 1920-as években elsősorban alkalmi műfordításokból élt, később számos fordítása – melyek közül elsőként Georg Kaiser *Asszonyáldozat* című műve a költő fordításában színpadra is került. Ezenkívül a magyar költészetben is aktívan tevékenykedett, valamint olyan irodalmi folyóiratok fűződnek nevéhez, mint a *Nyugat*, *Pandora* és *Magyarország*.¹²

1939-ben, Szabó Lőrinc berlini tartózkodási ideje alatt vetődött fel először a költőben és társaiban egy németországi kiadású, magyarra fordított elbeszéléseket tartalmazó könyvsorozat terve, melyet a későbbiekben a költő-műfordító Kazinczy Könyvtár néven maga szerkesztett. A fordítandó művek listája terén Karlheinz Engel, a német kiadó két Storm-művet javasolt: az *Aquis submersus* és a *Sankt Jürgent*. Szabó Lőrinc a következőképpen fejtette ki véleményét Farkas Gyula, Berlinben élő professzor részére: „[a] két Storm egyformán jó, nálunk tudtommal teljesen ismeretlen, de jöjjetek – jöjjünk – egyszerre inkább több szerzővel, mint egytől két kis kötettel.”¹³ Ebből az a következtetés vonható le, hogy a költő szerint érdemes lett volna több külföldi íróat megismertetni a magyar olvasóközeggel. A fordítás története a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára hagyatéki letétjében található levéldokumentumával folytatódik, amelyben a sorozat elindulásáról tájékoztatja a berlini professzor a magyar költőt. A professzor elmondása szerint, mielőtt visszaérkezett Berlinbe, felkereste az ottani kiadót, pontosan azzal a tervvel, ami Szabó Lőrinc fejében született meg. Ezután szerződést kötöttek a berlini Niels Kampmann kiadóval, azzal a feltétellel, hogy a fordításokat teljes mértékben a magyar műfordítóra bízzák, és az 1940-es évek második felében megindultak a Kazinczy Könyvtár munkálatai. Történelmi szempontból sajnos ez az időszak nem kedvezett a kiadónak és a költőnek sem, erről bővebben Szabó Lőrinc az 1945-ben megjelent *Védőbeszédében* fejtette ki véleményét. Végül a sorozat számára három művet fordított le: Gottfried Keller *Tükör, a cica*, Theodor Storm *Aquis submersus*, valamint Annette von Droste-Hülshoff *A zsidóbükk* című művét.¹⁴

Theodor Storm *Aquis submersus* című novellája 1876-ban jelent meg a Deutsche Rundschau-ban, melyet Szabó Lőrinc 1941-ben fordított le és publikált az általa szerkesztett Kazinczy Könyvtár sorozatban. A gót betűs, német nyelvű kötet, melyből a költő-műfordító a magyar fordítást készítette, a mai napig fellelhető könyvtárszobájában.

¹² HORÁNYI Károly–KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc életrajza*, Petőfi Irodalmi Múzeum, online: <https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/szabo-lorinc> (Letöltés ideje: 2022. november 05.)

¹³ SZABÓ Lőrinc, *Der Dichter als Mittler: Ein Brief von Lőrinc Szabó aus dem Jahr 1940*, mitgeteilt von Paul KÁRPÁTI, Berliner Beiträge zur Hungarologie 5, 1990, 247.

¹⁴ Barna László szóbeli közlése alapján.

3. A NOVELLA RÖVID ISMERTETÉSE

Az 1876-ban megjelent Storm-novella egy tragikus végkimenetelű keretes szerkezetű mű, melynek narrátora egyes szám első személyben ismerteti az olvasóval a történetet. Az elbeszélő egy templomban tett látogatása során egy 1666-ban keletkezett festményt fedez fel, amely egy sápadt kisfiút ábrázol, vízililiommal a kezében. A festmény alján négy betű áll: C. P. A. S., jelentését még senki sem fejtette meg, csupán az utolsó két betűről tartotta azt a szóbeszéd, hogy a latin *Aquis submersus*, azaz a megfulladt kifejezés rövidítése. Később a narrátor szállását elfoglalva észrevesz a szobájában egy képet, mely a templomban látottra emlékezteti: a festményen egy férfi áll, karjában egy elernyedtestű gyermeket tartva, kinek kezében szintén fehér liliom pihen. Nem tud elvonatkoztatni a tényről, hogy a képeken ábrázolt kisfiú halott és a kíváncsiság, hogy mi történhetett a gyermekkel, buzgón hajtja. Ezután a szállásán egy ládikát talál a szekrény tetején, amelyben régi, már megsárgult kéziratok vannak és olvasni kezd. Ezekből a feljegyzésekből bontakozik ki egy újabb történet, és a négy betű valódi értelme, melyet mi olvasók a kerettörténet elbeszélőjének szemszögéből olvashatunk (történet a történetben – *mise en abyme*). Johannes, a festő éppen egy hosszú útról tér haza Hollandiából gyerekkorának helyszínére, a holsteini kastélyba. Gyermekkori szerelme, Katharina a szomszéd birtokoshoz készül férjhez menni, ebből az alkalomból adódóan a lány bátyja portrét rendel Johannestől, hogy hűgáról – a kor szokásainak híven, maradjon egy kép a házban. A festmény készítése közben Johannes és Katharina között fellángol a már rég elfeledett gyermekkori szerelem és kapcsolatukat megpecsételi egy gyermek fogantatása. Titkos együttlétükre hamar fény derül, ennek következtében a festőt elűzik, a lány sorsáról pedig a rokonok gondoskodnak: senki sem tudja, hová tűntették el. Évekkel később a festőt egy kis faluba hívják, hogy készítse el a helyi pap portréját. Johannesnek feltűnik, hogy a pap mellett mindig egy kisgyermek játszadozik, azonban anyját sosem látja a ház körül. Egyik alkalommal Johannes összetalálkozik a papnéval, és villámcsapásként hasít belé a felismerés, hogy Katharina a rejtőzködő asszony, a szőke kisfiú pedig egykori szerelmük gyümölcse. A feljegyzésekből kiderül, hogy a gyermeket Katharina és Johannes újratalálkozásuk hevében szem elől tévesztette, s a kisfiú belefulladt a vízbe. Johannes a pap kérésére festette meg gyermekét és írta a vászonra a négy betűt, C. P. A. S., mely annyit tesz *Culpa patris aquis submersus*, vagyis *apja bűnéből vízbe fulladt*.¹⁵

¹⁵ Theodor STORM, *Aquis submersus*, ford. SZABÓ Lőrinc, Berlin–Dahlem, Niels Kampmann Verlag, 1941.

4. MARGINÁLIÁK

A latin eredetű marginália szó lapszéli jegyzeteket jelent, mely elsősorban a műfordítók munkája során nyújthat segítséget, azáltal hogy a fordító a forrásnyelvi szöveg mellé számára releváns megjegyzéseket, kiegészítéseket, egyéb jelöléseket, például vonalakat jegyez fel. A dolgozat témájául szolgáló novella szóban forgó példányában, – mint ahogy az már bevezetésben is említésre került, több autográf ceruzabejegyzés található, amelyekkel Szabó Lőrinc saját fordítómunkáját segítette. Jelen dolgozat a forrásnyelvi szöveg lapszéli bejegyzéseit, margináliáit szem előtt tartva, valamint a célnyelvi szöveggel összehasonlítva vizsgálja Szabó Lőrinc fordítói munkájának nehézségeit, illetve fordítói döntéseit. Szabó Lőrinc 1914-ben tanulta meg a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírásos rendszert a debreceni gimnáziumban, minderre bátyja, Zoltán így emlékezik vissza: „Francia és gyorsírásórára jártunk. A gyorsírást Török Péter Tanár Úr tanította, a legöregebb tanárunk. Szerettük, mert udvarias volt, s nem volt részrehajló s kicsinyes [...]. A gyorsírást nem a könyv szerint tanította, hanem ötlet szerint elmagyarázta az egész anyagot rövid idő alatt. Szokása volt, hogy a gyorsírásos jeleket a levegőbe írta ujjával. Ezt Lőrinc is átvette tőle.”¹⁶ Szabó Lőrinc gyorsírásának fejtését – amellet, hogy nem tért át az új rendszerre – az is nehezíti, hogy a saját írásképét, mint minden gyorsírástudó, tovább fejlesztette, ezáltal egy speciális gyorsírás kép jelent meg, amelyet még a mai gyorsírástudók sem tudnak maradéktalanul megfejteni. Tudomásom szerint Lipa Tímea az egyetlen személy, aki képes Szabó Lőrinc gyorsírását visszafejteni, mert egy olyan embertől tanulta a gyorsírás tudományát, aki még ismerte és alkalmazta a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírást.

4.1. SZABÓ LŐRINC FORDÍTÁSMUNKÁJA SORÁN FELMERÜLŐ NEHÉZSÉGEK

Kutatómunkám során egyesével megvizsgáltam a forrásnyelvi szövegben található aláhúzásokat és a lap szélén található vonalakat, amelyekből összeállt az elemzéshez szükséges szövegkorpusz. Ezeket az autográf módon megjelölt szavakat és bekezdéseket az alábbi kategóriákba rendszereztem: 1) a fordító számára feltételezhetően ismeretlen szavak; 2) a kulturálisan és/vagy temporálisan kötött kifejezések fordítása.

4.1.1. A FORDÍTÓ SZÁMÁRA FELTÉTELEZHETŐEN ISMERETLEN SZAVAK

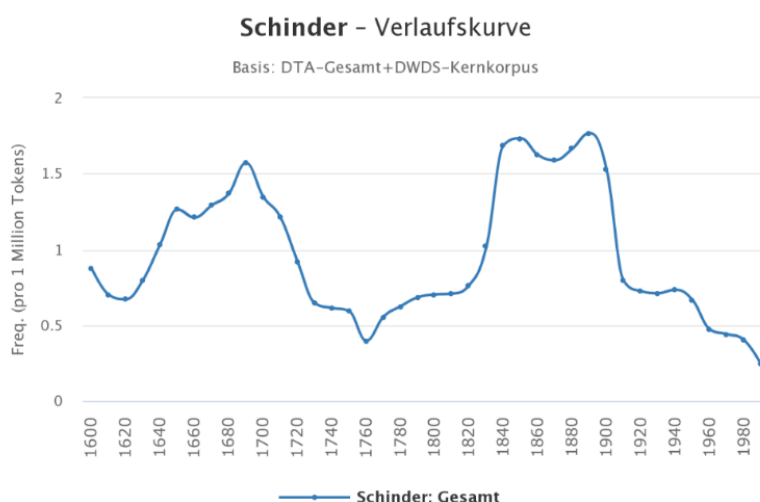
Szabó Lőrinc a Budapesti Egyetem magyar–német–latin szakos hallgatója volt, – s bár az egyetemi tanulmányait nem fejezte be, rendkívül tehetségesnek bizonyult az idegennyelvek,

¹⁶ BABITS Mihály, *Egyetemi előadások: 1919*, Bp., Ráció Kiadó, 2014.

valamint a műfordítás területén. Kiválóan beszélt németül, ennek ellenére a dolgozatomban meghatározott mű fordítása során a következőkben felsorolt, s Szabó Lőrinc által a saját példányában aláhúzott kifejezések a 40-41 éves költő-műfordító számára ismeretlenek lehettek. Szabó Lőrinc hagyatékai között több német egynyelvű szótár¹⁷ is fellelhető, mely arra következtet, hogy fordításmunkái során több ízben kutatást végzett a szavak jelentésével kapcsolatban, hogy a magyar nyelvben megfeleltethető variánst alkalmazzon.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
Als mein Bruder dann nach Hause kam – erst spät am Nachmittage; denn ein Ehrsamer Rath hatte dermalen viel Bedrängniß von einer Schinderleichen , so die ehrlichen Leute nicht zu Grabe tragen wollten (oldalszám: 58)	Mikor a bátyám hazajött, – késő délután; mert a tiszteletreméltó tanácsúrnak akkoriban sok veszélye akadt egy elhullott állattal , melyet a derék emberek nem akartak elföldelni (oldalszám: 68)

Első példaként a táblázatban kiemelt *Schinderleichen*¹⁸ kifejezést érdemes alaposabban megvizsgálni. A Duden, valamint a dwds.de (*Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute*) nem hoz találatot erre a szóra ebben a formátumban. A német *Schinder* kifejezést a Duden¹⁹ a következőképpen magyarázza: „*männliche Person, die andere schindet*”, vagyis olyan férfi, aki másokat *megnyíúz*.

Ábra²⁰

Ahogy azt a grafikon is mutatja, az 1600-as évek közepétől igen elterjedt volt e kifejezés használata a német nyelvben. A az 1700-as években, a kerettörténet cselekményének idején

¹⁷ Szabó Lőrinc könyvtára II.: *Külföldi szerzők művei*, szerk. BUDA Attila (Szabó Lőrinc Füzetek 6), é. n., pp. 419.

¹⁸ A továbbiakban a német, illetve magyar nyelvű példákat kurziváltan jelzem.

¹⁹ Schinder, Duden Onlinewörterbuch, online: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Schinder> (Letöltés ideje: 2022. november 15.)

²⁰ Schinder, Verlaufskurve, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/Schinder> (Letöltés ideje: 2022. november 15.)

ugyan a szó alkalmazása hanyatló tendenciát mutatott, szinte eltűnt a köznyelvből, azonban 1800-as évektől, a novella illetve a fordítás keletkezéséig ismét gyakorta alkalmazott kifejezésnek tekinthető. Theodor Storm műveiben igyekezett a nyelvezetet az adott történelmi korhoz, valamint a cselekmény időszakához igazítani, ezáltal az író jelen esetben közel száz évvel korábbi nyelvezetet szándékozik megeleveníteni²¹, ugyanis – mint ahogy az korábban is elhangzott már, a mű 1877-ben jelent meg, és az elbeszélés középpontjában egy 1660-66-ba visszatekintő történet áll. A német *Schinder* kifejezés igei alakja a *schinden*, azaz nyúz valakit vagy valamit²². Feltételezhető, hogy Szabó Lőrinc ebből az igei alakból kiindulva alkotta meg a fordítás során alkalmazott kifejezést, melyet *elhullott állatként* interpretál. Bár ezesetben nem szószerinti fordítás történt, de a kifejezés megfelelően adja vissza a németben használt *Schinderleichen* jelentését, mert mindkét példa egy állati tetemet jelöl.

A következő, fordító által aláhúzott *Watten* kifejezés esetében sem lelhető fel a Duden, illetve dwds.de online szótárban Szabó Lőrinc által *lapos parti részekként* fordított szókapcsolattal egyenértékű jelentés.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
Es mußte eben Fluth sein; denn die <u>Watten</u> waren überströmet, und das Meer stund wie ein liches Silber. (oldalszám: 59)	Éppen dagály lehetett; mert a <u>lapos parti részek</u> víz alatt voltak, és mint ragyogó ezüst, állt előttünk a tenger. (oldalszám: 69)

Jelen esetben a *Watten* szó plurális formában szerepel, ebből adódóan a szótó *Watt*²³, melyhez a Duden az alábbi definíciót kapcsolja: „*seichter, von Prielen durchzogener Küstenstreifen, dessen Meeresboden aus Sand und Schlick bei Ebbe nicht überflutet ist*”, magyarul sekély partszakasz, melyet parti sávok szelnek át, s melyet nem áraszt el a víz. Ezenfelül a *Wattenküste* kifejezés is kapcsolható a Storm által használatos szóhoz, melyet szó szerint *lapos partnak* lehet fordítani. Mivel a magyar nyelvben nem tartozik konkrét kifejezés ehhez a jelenséghez, megállapítható, hogy Szabó Lőrinc ez alkalommal is helyesen járt el a fordítás során.

A soron következő példa, mely a fordító által ismeretlennek vélt szavak kategóriájába tartozik, a *Kindelbier* kifejezés, melyet Szabó Lőrinc *karácsonynak* fordít. E szó esetében jogosan merül fel a kérdés, hogy egy olyan kifejezést, melyben szerepel a *Kind*, azaz *gyermek* szó, miért hoz a karácsonnyal összefüggésbe. Mint az a német nyelvet beszélők illetve német kultúrát kedvelők számára ismert, a *karácsony* kifejezésre olyan alternatívák szolgálnak a

²¹ vö. Peter GOLDAMMER, *Theodor Storm: Eine Einführung in Leben und Werk*, Leipzig, Reclam, 1980.

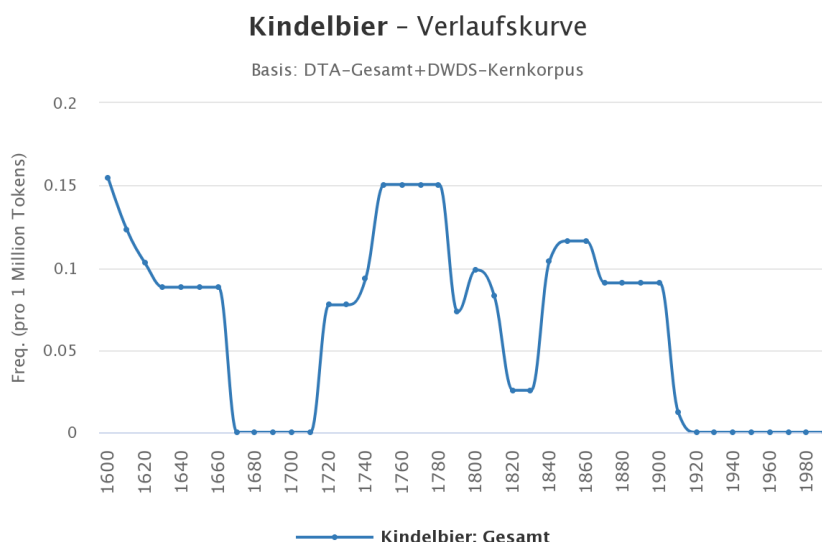
²² *Német–magyar, Magyar–német Tanulószótár*, szerk. HESSKY Regina–IKER Bertalan, Szeged, Grimm Kiadó, 2013.

²³ *Watt*, *Duden Onlinewörterbuch*, online: https://www.duden.de/rechtschreibung/Watt_Kueste_Wattenmeer (Letöltés ideje: 2022. november 15.)

Weihnachten mellett, mint *Heiligabend*, vagy *Christnacht*. Emellett karácsony alkalmával sokszor szóba kerül a *Christkindl* kifejezés is, mely a Kisjézus egyik német megfelelője. Feltételezhető, hogy emiatt a kifejezés miatt asszociált Szabó Lőrinc a szóban forgó *Kindelbier* szó esetében a karácsony ünnepére.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
die kennt man nicht; in die Bauernhäuser kommt sie kaum, wenn Kindelbier und Hochzeit ist. (oldalszám: 61)	senki sem ismeri; karácsonykor és lakodalmokor is alig jár el a paraszti házakba. (oldalszám: 72)

A Duden szótárban azonban az északnémet eredetű *Kindelbier*hez egy egészen más értelmű kifejezés kapcsolandó: „*Bewirtung bei der Kindtaufe*”, azaz vendéglátás a gyermek keresztelőjén.

Ábra²⁴

A mellékelt, dwds.de oldalon található ábrán jól látható, hogy a mű keletkezése során gyakorta alkalmazott kifejezés volt a *Kindelbier*, azonban az 1940-es évekre – amikor a fordítás keletkezett, kijelenthető, hogy teljesen eltűnt a német nyelvből. Szabó Lőrinc hagyatékai között fellelhetőek azok a szótárak, melyekből fordítómunkái során dolgozott, s a leltár alapján²⁵ 1915 után kiadott magyar–német szótárból²⁶, valamint 1897-es²⁷ és 1935-ös²⁸ kiadású német

²⁴ *Kindelbier*, Verlaufskurve, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/Kindelbier> (Letöltés ideje: 2022. november 15.)

²⁵ *Szabó Lőrinc könyvtára II.: Külföldi szerzők művei*, szerk. BUDA Attila (Szabó Lőrinc Füzetek 6), é. n., pp. 419. Lásd továbbá: Vers és valóság, A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtárának Szabó Lőrinc-honlapja, online: <https://krk.szabolorinc.hu/> (Letöltés ideje: 2022. november 20.)

²⁶ *A magyar és német nyelv zsebszótára I: Magyar–német rész*, GRILL Károly, Bp.–Berlin, [valószínűleg 1915 utáni].

²⁷ *Deutsches Wörterbuch*, hrsg. Ferdinand DETTER, Leipzig, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung, 1897.

²⁸ *Der Große Duden: Stilwörterbuch der deutschen Sprache*, hrsg. Otto BASLER, Leipzig, Bibliographisches Institut, 1935.

egynyelvű szótárak megtalálhatóak voltak dolgozósobájá polcain. Az elképzelés, hogy vajon a fejezetben kiemelt szavak, illetve ez a konkrét példa fellelhető-e alkalmazott szótáraiban, s az, hogy ezekhez a fogalmakhoz milyen definíció illetve magyar fordítás van hozzárendelve, már egy újabb kutatási témát vetnek fel.

Az ismeretlen szavak kategóriáját bezáróan a német *Racker* kifejezést szeretném ismertetni, melyet Szabó Lőrinc *sintér*ként fordított. A Duden online szótár az alábbi módon írja le a szó jelentését: *jemand (besonders ein Kind), der gern Streiche ausheckt, Unfug anstellt; Schlingel*²⁹, tehát valaki (főként gyermek), aki huncutságot csinál; gazember.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
sobald der Racker den toden Leichnam davor aufgefahren (oldalszám: 63)	mihelyt odaért a tetemmel a sintér (oldalszám: 74)

A Duden mellett a dwds.de online szótár is elsősorban a *csínytevő gyermek* jelentéssel kapcsolja össze a *Racker* kifejezést: *Kind, das gern Schabernack treibt, lustige Streiche, kleine Dummheiten macht*³⁰, vagyis olyan gyermek, aki szeret trükközni, vicces csínyt, kis butaságokat csinálni. Emellett a szó másodlagos jelentését a következőképpen fogalmazza meg: *der den Unflat Fortschaffende, Abtrittsfeiger, Abdecker, Schinder, Totengräber, Henkersknecht*, azaz az a személy, aki feltakarítja, eltávolítja a mocskot, szemetet, másnéven nyúzó, kízó ember, holttestet eltemető, avagy a hóhér szolgája. Ahhoz, hogy megértsük, Szabó Lőrinc miért a másodlagos jelentését alkalmazta a *Racker* kifejezésnek, fontos ismerni a szó eredetét, valamint a szöveggörnyezetet. Etimológiai szempontból a kifejezést elsősorban – különböző mértékben – szitokszóként használták emberekre és állatokra egyaránt, majd a 18. század második felében bekerült az irodalmi nyelvbe is, ettől kezdve mérséklődött negatív jelentése, majd a használata a huncut, rossztevő gyerekekre korlátozódott. Mivel a történet a 18. században keletkezett, és közel száz évvel korábbi eseményre tekint vissza, konstatálható, hogy még nem volt elterjedt a ma használatos jelentése. A fenti táblázatban is kiemelt szövegrészletből kivehető, hogy egy tetemről van szó, akit vagy amit *valaki* elvisz. A cselekményt ismerve tudjuk, hogy a történet tetőpontja egy gyermek halála, itt azonban nem a gyermekről esik szó, ugyanis még nem zajlott le a tragikus végkimenetel. A belső történet főszereplője, Johannes a bátyjával beszélget éppen, aki a tanácsháznál dolgozik, és munkaköre magába foglalja, hogy neki kell kihirdetnie az ítéletet a halálsoron állóknak, jelen esetben egy *boszorkánynak kiáltott* fiatal nőnek. S bár a nőszemélyt a cellájában holtan találta a hóhér a

²⁹ *Racker*, Duden Onlinewörterbuch, online: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Racker> (Letöltés ideje: 2022. november 18.)

³⁰ *Racker*, Verlaufskurve, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/Racker> (Letöltés ideje: 2022. november 18.)

végzés kihirdetése előtt, az ítéletet a tetemen is végre kellett hajtani. Johannes *érzékenyszívű* bátyja eme gondolatba van elmerülve, s ahogy elképzei a közelgő eseményt, a holttestet odaszállító embert nevezi *Rackernek*, melyet Szabó Lőrinc *sintérnek* fordít le. A magyar nyelvben a *sintér* szót elsősorban a gyepmester kifejezésre használjuk, amely munkakör a kóbor állatok bekerítését és elszállítását foglalja magába. Ha a *Racker* másodlagos jelentését vesszük alapul, helytálló a *gazember* kifejezésre asszociáló variáns, azonban a definícióhoz kapcsolt jelentéssel a fordítás így hangozna: „mihelyt odaért a tetemmel a hóhér szolgája”. Szabó Lőrinc fordításában a *sintér* szó használata során empatikus narratíva elevenedik meg, ugyanis kultúránkban ez egyfajta pejoratív értelemmel bír, azáltal hogy kivetett állatok befogásával, szállításával foglalkozó egyénre használjuk a kifejezést. Mivel a történetben említett nőt olyan mértékben megvetette a társadalom, hogy a közszemlére téve, a nyilvánosság előtt szándékozták elégetni, a *sintér* szó által még jobban nyomatékosá válik a negatív értelem.

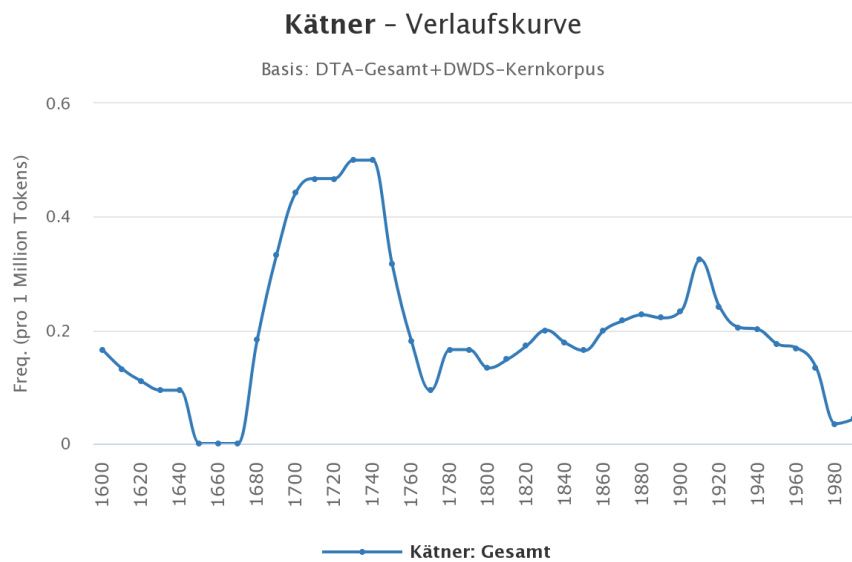
4.1.2. A KULTURÁLISAN ÉS/VAGY TEMPORÁLISAN KÖTÖTT KIFEJEZÉSEK FORDÍTÁSA

A következőkben megvizsgálom, hogy milyen megoldásokkal kísérelte meg Szabó Lőrinc átadni a magyar olvasók számára a kulturálisan kötött kifejezéseket. Erre első példaként a műben előforduló *Käthnerhaus* szolgál.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
Durch den plötzlichen Hintritt des Schwedischen Carolus war nun zwar Friede; aber die grausamen Stapfen des Krieges lagen überall; manch Bauern- oder <u>Käthnerhaus</u> , wo man mich als Knaben mit einem Trunke süßer Milch bewirthe, hatte ich auf meiner Morgenwanderung niedergesenget am Wege liegen sehen und manches Feld in ödem Unkraut, darauf sonst um diese Zeit der Roggen seine grünen Spitzen trieb. (oldalszám: 13)	A svéd Carolus hirtelen elhunytával most béke volt ugyan, de a háboru szörnyűséges nyomai mindenütt láthatók; nem egy parasztházat vagy <u>zsellérkunyhó</u> , ahol is gyerekkoromban egy-egy ital édes tejjel vendégelték volt meg, reggeli vándorlásom során az út mellett most felperzselve láttam és sivár gyom burjánzott nem egy szántóföldön, melyen különben ezidőtájt a rozs hajtja hegyes-zöld kalászeit. (oldalszám: 15)

Ez a szóösszetétel jelenleg sem a Duden-szótárban, sem a dwds.de (Der Deutsche Wortschatz von 1600 bis heute) online szótárban nem található. Az említett szó két német főnévből, mai helyesírással a *Kätner*, magyar megfelelője *paraszt* és a *Haus*, azaz *ház* szóból tevődik össze. A *Kätner* szó előfordulása jelenleg nagyon ritka, már-már nem is használatos, azonban a mű keletkezése során, a XIX. században még igen gyakori volt. A mellékelt ábra jól szemlélteti, hogy a német nyelvben a *Kätner* szót az 1600-as évek végén és az 1700-as évek közepén használták a legintenzívebben, majd a század vége felé elterjedtsége hanyatló tendenciát mutatott. Theodor Storm *Aquis submersus* műve 1877-ben jelent meg a német olvasóközönség számára, s mint ismert, a mű cselekménye az 1600-as évekbe tekint vissza. A grafikonból jól

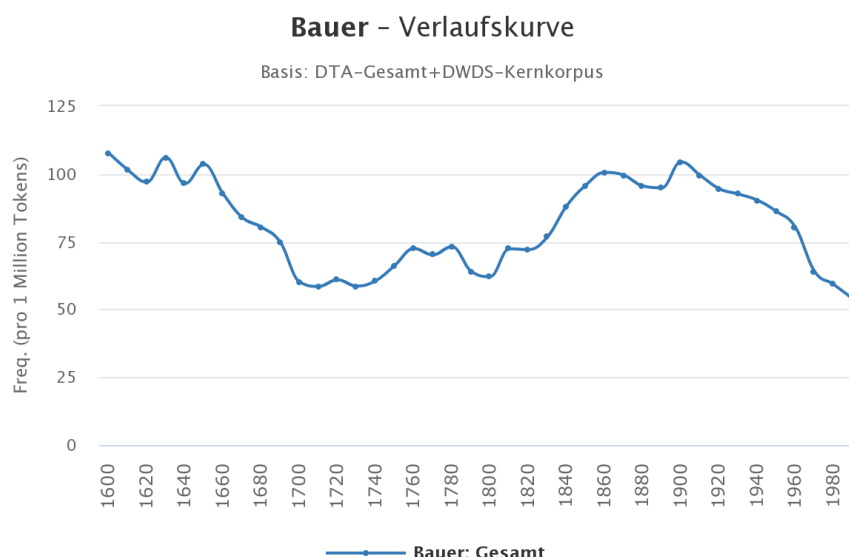
látszik, hogy a mű keletkezése során – bár nem olyan elterjedten, mint az előző évszázadban, de gyakorta használt volt a szó. A *Kätnerhaus* szó szerinti fordítása *parasztház* lenne, a műfordító erre keresett egy, a magyar nyelvbe beékelhető alternatívát, mely nem a magyar viszonylatban használt *parasztházra* asszociál, így *zsellérkunyhó*ként fordította le. A történelemben az újkori parasztságra – akik nem rendelkeztek saját lakóhellyel, használták a *zsellér* szót. A német definíció alapján jogosan használta ezt az alternatívát a fordítás során, ugyanis a *Kätner* szó szinten ebben az értelemben jelenti a *parasztot*.

Ábra³¹

A *Kätner* szó mai használatos megfelelője a *Bauer*, mely egy munkaköri megjelölés azon személyek számára, akik mezőgazdasági termékek előállítása céljából földet művelnek. Ez a fogalom elsősorban a történelemben a feudalizmus során használatos, a társadalmi szintek jelöléseként e halmazba tartoztak a társadalom azon tagjai, akik földmunkásként dolgoztak és nemesi rangú földesuraktól függtek. A mellékelt ábra szerint már az 1600 évektől kezdve alkalmazták ezt a szót, azonban az 1900-as évektől vált a mai értelme szerint elterjedté.

³¹ *Kätner*, Verlaufskurve, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/K%C3%A4tner> (Letöltés ideje: 2022. november 3.)

Ábra³²

További példaként a mellékelt táblázatban kiemelt, s a költő által aláhúzott *Ungarischer*, azaz *magyar* szó *magyar nyelvbe* való átültetését szeretném elemezni. A német szövegben az *Ungarischer Dukaten* kifejezés *idegen* fizetőeszközként jelenik meg, ezáltal felmerül a kérdés, hogy okozhat-e ennek magyar fordítása kulturális eltolódást, bármiféle esztétikai romlást, ami a történet cselekményét befolyásolja.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
er hatte mir in des Junkers Auftrage zwei Rollen <u>Ungarischer</u> Dukaten überbracht als Lohn für Katharinens Bild, und ich hatte das Gold genommen, in Gedanken, es sei ein Theil von deren Erbe, von dem sie als mein Weib wohl später nicht zu viel empfangen würde. (oldalszám: 49)	a báró megbízásából két tekercs <u>magyar</u> dukátot hozott, fizetségül a Katharina képéért, és én elfogadtam a pénzt, úgy tekintve, hogy egy része annak az örökségnek, amelyből Katharina, a feleségem, később bizonyára nem sokat fog kapni. (oldalszám: 58)

A dukát Európa területén elterjedt és használatos arany pénzérme volt, melyet Magyarországon először Károly Róbert veretett firenzei mintára: előlapján firenzei liliommal (florin = forint), hátlapján Keresztelő Szent János képével díszítve. A dukát mint fizetőeszköz az 1600-as években élte virágkorát Európa szerte és egészen az 1800-as évek végéig használatban volt, így feltételezhető, hogy a műben előforduló *magyar dukát* ezt a liliommal díszített aranyérmét jelöli, mely külföldi fizetőeszközként funkcionál a németajkú olvasóközönség számára. A novella elején, amikor az 1600-as évekbeli történet megelevenedik, említésre kerül a

³² Bauer, Verlaufskurve, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/Bauer#1> (Letöltés ideje: 2022. november 10.)

németországi Holstein – mint Schleswig-Holstein tartomány, amely a történet hőségnek otthonául szolgál. Ezután még olyan városok jelennek meg, mint Jéna vagy Preetz. Szabó Lőrinc a fordítás során felismerte, hogy a *magyar* jelző jelen esetben ismeretlen fizetőeszközt jelöl az olvasó számára, de nem érezte fontosnak, kicserélni egy másik – magyar olvasó számára – ismeretlenül funkcionáló nemzet pénznemére, ugyanis a novella olvasása során egyértelművé válik a német városok, valamint a nevek német helyesírással történő megjelenése során, hogy nem magyar területen játszódik a történet cselekménye. Jelen szöveghely az előbbieken leírt fordítása azért is adekvát, mert ezenkívül a történetben nincs különösebb magyarázat arra, milyen funkciója van egy külföldi pénznemnek, értékesebb-e mint a német márka. Említésére akkor kerül sor, amikor Johannes lőtt sebbel fekszik egy faluszéli házban – miután rajtakapták Katharinával – s az öreg Dietrich – aki apja halála után gondját viselte, egy tekercs pénzt vitt neki a lány képének fizetségéül.

Bár különösebb kiemelést nem alkalmazott, de párhuzamosan olvasva a forrásnyelvi – és célnyelvi szöveget, szemantikai szempontból feltűnik, hogy míg az eredeti szöveg az idézett mondatban csak egyszer említi a Katharina női nevet, majd később csak a személyes névmással (sie) utal vissza rá, magyar viszonylatban elhagyhatatlan, hogy ismét említésre kerüljön a név, hogy az olvasó számára egyértelmű legyen, hogy a feleségként Katharina érthető. A magyar nyelv általában rejtett alanyt alkalmaz, és nem tesz különbséget nemek között. Ezzel szemben a német nyelv rendszerint a személyes névmással utal vissza az egyénre, elhagyhatatlan az alany és a személyes névmás, valamint három nemet különböztet meg (Feminin, Maskulin, Neutrum).

Kulturális kérdések tekintetében fontos példaként továbbá a *Knecht* szó szolgál, melynek német nyelvű definíciója a Duden szerint a következő: „Erste Bedeutung: männliche Person, die für einen Bauern arbeitet, auf einem Bauernhof angestellt ist.; Zweite Bedeutung: jemand, der [willenlos] Befehlen oder Zwängen zu gehorchen hat.”³³ Ez alapján a szó elsődleges jelentése gazdaságban alkalmazott férfi, másrészt olyan egyén, akinek valakinek engedelmeskednie kell. A Német–Magyar Kéziszótárban³⁴ a szó jelentése *szolga*, és a következőképpen magyarázzák: teljes függőségben élő szolga. Szabó Lőrinc fordításában a *Stadtknecht* – nyersfordításban, szövegkörnyezet nélkül *városi szolga* – *városi hajdú* jelentéssel bír. Egyes források szerint a *hajdú* kifejezést a XV. században magyar gyalogoskatonákra

³³ *Knecht*, Duden Onlinewörterbuch, online: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Knecht> (Letöltés ideje: 2022. november 3.)

³⁴ *Német–Magyar Kéziszótár*, szerk. HESKY Regina, Szeged, Grimm Kiadó, 2012.

használták, míg más szerint a marhahajcsár szóból származik. Szabó Lőrinc a magyar olvasók számára értetően adja át a szó jelentését.³⁵

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
Ich konnte heute nicht weiter malen, sondern ging fort und schlich auf meine Kammer ober der Hausthür, allwo ich mich ans Fenster setzte und durch den Ausschnitt der Lindenbäume auf den Markt hinabsah. Es gab aber groß Gewühl dort, und war bis drüben an die Rathswaage und weiter bis zur Kirchen alles voll von Wagen und Menschen; denn es war ein Donnerstag und noch zur Stunde, daß Gast mit Gaste handeln durfte, also daß der Stadtknecht mit dem Griper müßig auf unseres Nachbarn Beischlag saß, maßen es vor der Hand keine Brüchen zu erhaschen gab. (oldalszám: 56)	Ezen a napon nem bírtam tovább festeni, hanem elmentem és belopóztam a kapufeletti szobámba, holott is az ablakhoz ültem, és a hársfák résén áttekintettem a piacra. Ott pedig nagy nyüzsgés volt, és az egész túloldalon a hivatalos mérlegig és azon túl a templomig minden tele szekérrel és emberekkel; mert csütörtök volt és még olyan korán, hogy vásáros vásárossal alkudhatott, a városi hajdú pedig henyén üldögélhetett a szomszédunk lépcsőjén, hiszen egyelőre nem volt szabályszegő, akit el kellett volna vinnie. (oldalszám: 66)

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Szabó Lőrinc 1920-ban – mondhatni 20 évesen – fordította Adalbert Stifter *Das Heidedorf* című elbeszélését mely Magyarországon 1921-ben *A pusztai falu* címen jelent meg.³⁶ Ebben a fordításszövegben megtalálható a *hajdútücsök* kifejezés, mely a forrásnyelvi szövegben *in mißfarbiges Grün gekleidete Heiducken*ként szerepel. Köztudott, hogy ilyen tücsökfajta nem létezik; Szabó Lőrinc bensőségesen kifejezve domesztikálta e kifejezést, mely mellesleg adekvát a tücsök fogalomra, ugyanis a tücsök katonás impulzust kelt, mivel mindig ugrásra készen áll. Szabó Lőrinc fordítói attitűdjére nem csak a húszas éveiben, de egész munkássága során igaz, hogy „a forrásszöveg sajátosságait karakteresebben jeleníti meg, illetve ahol lehetősége van rá, ott jelentésbővítést végez a fordításszövegben”.³⁷

Az eredeti szövegben a *Knecht* szó később, más kontextusban *Fußknecht*ként is feltűnik, melyet immár *katonának* fordít. A német nyelvben a két szó formailag ekvivalens, Szabó Lőrinc mégis két egymástól formailag és jelentésében eltérő kifejezést használ a fordítás során.

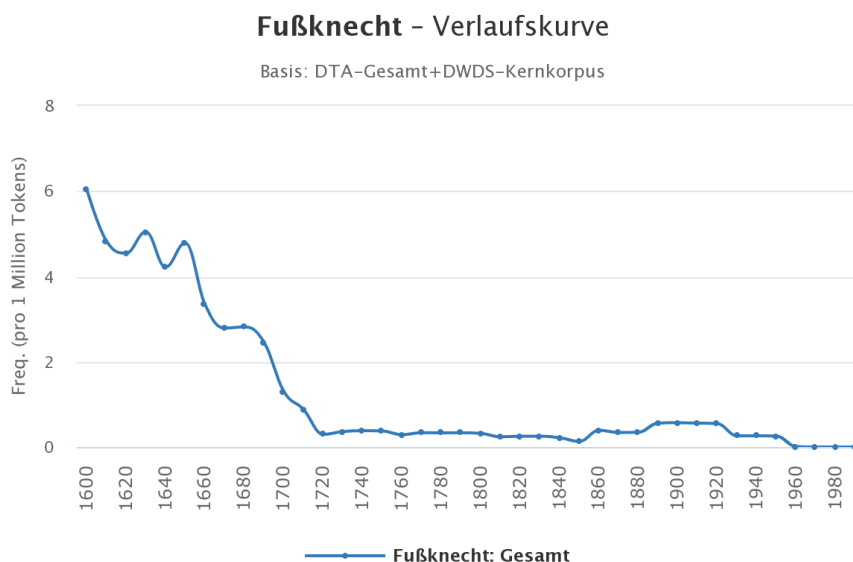
Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
auch sahe ich, wie an dem Rathhause der Wachtmeister und die Fußknechte in Bewegung waren (oldalszám: 64)	Azt is láttam, hogy a tanácsházánál hogyan mozgolódtak az őrmester meg a katonái (oldalszám: 75)

³⁵ Lásd továbbá: Szabó Lőrinc által *hundombnak* fordított *Hühnenhügel* kifejezés, mely a magyar attitűd kiemelésére jó példa lehet, azonban jelen dolgozat ennek alaposabb kifejtésére nem tér ki.

³⁶ Adalbert STIFTER, *A pusztai falu*, ford. SZABÓ Lőrinc, Gyoma, Kner Izidor, 1921 (Monumenta Literarum I/10)

³⁷ BAZSÓNÉ SÖRÉS Marianna–BARNA László, *A fiatal Szabó Lőrinc fordítása: A pusztai falu*, Irodalmi Szemle, 2022, LXV/12, megjelenés alatt.

A német *Fußknecht*³⁸ szó szinonimája a *Fußsoldat*, azaz *gyalogos katona*, tehát ez esetben kijelenthető, hogy a műfordító szó szerinti fordítást alkalmazott, nem történt kulturális jelentésileg sem eltolódás. Ahogy azt a grafikon is mutatja, az 1600-as években gyakorta használatos volt a kifejezés, majd alkalmazása csökkenő tendenciát kezdett mutatni, s mondhatni az 1960-as évektől kezdve eltűnt a német nyelvből.

Ábra³⁹

4.1.3. A NOVELLÁBAN ELŐFORDULÓ FRAZEOLGIZMUSOK

A német nyelvű példányt olvasva felfedezni véltem, hogy Szabó Lőrinc egy bizonyos oldalon, két helyen is felismerte, hogy a lefordítandó szövegrészlet során nem csak az idegennyelvi különbségekre szükséges fókuszálni, hanem szem előtt kell tartani azt is, hogy az adott, német kultúrában jelenlévő frazeologizmus hogyan ültethető át a magyar nyelvbe.

A frazeologizmusok közé soroljunk az állandósult szókapcsolatokat, idiómákat – mint például *két tűz közé kerülni* (*zwischen zwei Feuer geraten*), valamint a szólásokat és közmondásokat. A frazeologizmusokat lehet szó szerint, és átvitt értelemben is értelmezni, ezutóbbi esetben beszélünk idiómákról.

Klaudy Kinga az alábbiak szerint fogalmazza meg a frazeologizmusok fordítását: „[R]itkán feladata a fordítónak a szó szerinti fordítás, a frazeologizmusokat (szólásokat,

³⁸ *Fußknecht*, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/Fu%C3%9Fknecht> (Letöltés ideje: 2022. november 13.)

³⁹ *Fußknecht*, *Verlaufskurve*, *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, online: <https://www.dwds.de/wb/Fu%C3%9Fknecht> (Letöltés ideje: 2022. november 13.)

közhmondásokat, állandósult szókapcsolatokat) pedig, melyekben az *egész* jelentése nem automatikusan áll össze az *elemek* jelentéséből, valójában nem is fordítjuk, inkább „*megfeleltetjük*” azaz megkeressük azt a célnyelvi szót, közmondást, amelyet a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használni szoktak.”⁴⁰

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
Das war nun vielen Leuten <u>gleich einer kalt gestellten Suppen.</u> (oldalszám: 63)	Ez pedig sokaknak <u>keserű csalódást</u> okozott. (oldalszám: 74)

Az elsőként kiemelt kifejezésre Forgács Erzsébet gyűjteménye, valamint a *Germanizmusok – 5000 német szólás és kifejezés*⁴¹ alapján nem találtam magyarázatot, sem magyar megfelelőt. A *kalter Kaffee* kifejezés bár formailag hasonlít a novellában elhangzott *kalt gestellte Suppe* kifejezésre, Szabó Lőrinc fordításával összevetve azonban nem fedezhető fel egyenértékűség. Míg a *kalter Kaffee* kifejezést a magyar *lerágott csontként*, azaz valami triviális dologra használja, addig a *kalt gestellte Suppe* *csalódásként* ültethető át a magyar nyelvbe.

Gót betűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
nur kaum noch passen <u>werde wie die Faust aufs Auge</u> (oldalszám: 63)	most majd a <u>kutyának sem fog kelleni.</u> (oldalszám: 74)

Az alábbi kifejezés – Forgács Erzsébet gyűjteménye alapján⁴² – *etwas passt wie die Faust aufs Auge* két módon is értelmezhető: valami egyáltalán nem stimmel, vagy teljes mértékben, azaz nagyon is jól passzol. A Szabó Lőrinc fordításában használt *kutyának sem fog kelleni* kifejezés az első jelentéssel egyenértékű magyar kultúrában használt negatív csengésű szófordulat. Az említett szólás szó szerinti fordítása (*passzol, mint*) *ököl a szemre*, ez azonban a magyar nyelvben egyáltalán nem használatos kifejezés.

⁴⁰ KLAUDY Kinga, *A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról*, Magyar Nyelvőr, 112. évf., 3. sz., 305.

⁴¹ *Germanizmusok–5000 német szólás és kifejezés*, szerk. NÁDOR Gabriella, Budapest, Terra, 1971.

⁴² Erzsébet FORGÁCS, *Kontrastive Sprachbetrachtung*, Szeged, Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó, 2007.

5. SZABÓ LŐRINC MINT KULTURÁLIS BRÓKER

A közgazdaságtanban használt *bróker* kifejezés közvetítőszereppel hatalmazza fel az egyént. David W. Pearce a következőképpen definiálja a fogalmat: „*broker* – ügynök, közvetítő, bróker: olyan közvetítő, aki a vevőt és az eladót összehozza egymással, vagy aki az egyik vagy másik fél ügynökeként tevékenykedik a vásárlási vagy eladási ügyletet végrehajtva, és ezért a szolgáltatásért megbízási díjat vagy közvetítői díjat számít fel.”⁴³ A fogalom alapvető tulajdonságai közül a közvetítő szerep emelhető ki, mely a brit szociálintropológusokat arra ösztönözte, hogy ezt a terminust átvegyék és beépítsék más társadalmi szerepkörök, mint például az irodalom területén használatos műfordító szerepkör meghatározásához. A *bróker* kifejezéshez Regina Bendix és Gisella Welz folklórkutató rendelte hozzá a kulturális kifejezést, mely során a két német anyanyelvű kutató amerikai kutatókkal vizsgálta a szerepkör jellemzőit.⁴⁴

A terminus kulturális brókerként határozza meg azt a személyt, jelen esetben a műfordítót, aki két különböző nyelv, társadalom, etnikum között kulturális értéket közvetít. Jelen dolgozat a műfordítás kontextusában vizsgálja Szabó Lőrinc közvetítő szerepét a német forrásnyelvi szöveg, valamint a magyar célnyelvi szöveg összevetésével. Mivel a német és magyar nyelv nem csak más nyelvcsaládhoz tartozik, hanem nyelvtípus szempontjából is különböző, már e szempont alatt is léphetnek fel olyan nyelvtani különbségek, melyeket nem lehet azonos módon kifejezni. Ilyen például a főnevek verbalizálása, vagy épp ennek fordítottja.

Szabó Lőrinc esetében a fentiekben elemzett példák alapján kijelenthető, hogy helytálló a *kulturális bróker* kifejezés, ugyanis a fordítás során egyesítenie kellett a német, illetve a magyar kultúrát: a német nyelvű novella nem veszíthette el teljesen nemzeti, kulturális és temporális identitását, miközben az 1941-es, és később az 1957-es magyar olvasóközönség számára is értetően kellett közölnie az esetlegesen megértési problémákat okozó kifejezéseket. Interpretációi, valamint megoldásai során úgynevezett elemző–értelmező attitűd mutatkozik⁴⁵, melyre egyaránt illik a Schleiermacher által megfogalmazott tézis. Friedrich Schleiermacher, a modern hermeneutikai gondolkodás (*értelmezés és megértés*) megalapozója két kategóriába rendszerezte a fordítói közlésmódokat: szó szerinti-értelem, valamint elidegenítő-háziasító típus szerint⁴⁶. Szabó Lőrinc a fordításai során az említett két közlésmódot ötvözve, mondhatni

⁴³ David W. PEARCE, *A modern közgazdaságtan ismerettára*, Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.

⁴⁴ JÓZAN Ildikó, *Műfordítók mint kulturális brókerek*, Fordítástudomány, X. évf. (2008), 2. sz., 39.

⁴⁵ Szabó Lőrinc elemző–értelmező hajlamáról vö.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Fordítás és (ön)értelmezés: A fordítás mint elemzés és kommentár Szabó Lőrinc műfordításaiban*, Tiszatáj, 62. évf., 7. sz., 64.

⁴⁶ BARNÁ László, *A műfordító (újabb) feladata*, Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, XIV. évfolyam, 2. szám, 2019, pp. 135–143. Lásd bővebben: Friedrich Schleiermacher: *A fordítás különféle módszereiről*, ford. DÖMÖTÖR Edit. In Kettős megvilágítás: *Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*, szerk. JÓZAN Ildikó–JENEY Éva–HAJDU Péter, Budapest, Balassi (Pont fordítva, 4), 2007, pp. 119–150.

az *arany középúton* haladva próbált közvetíteni, miközben az adott kultúra, – ez esetben a német – jelen maradt a műben. Erre kiváló példaként szolgál, hogy a német tulajdonneveket (neveket, városokat) nem domesztikálta, hanem eredeti helyesírás szerint hagyta a magyar fordításban, azonban az elemzésem során kiemelt *kulturálisan kötött kifejezéseket* a célközönség számára evidensen közölte. Ezáltal Szabó Lőrincet tudatos és reflexív közlésmód jellemezte.

6. TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

A továbbiakban a novellát az elbeszélési mód szempontjából, azon belül is a német Konjunktiv I-ra fókuszálva érdemes megvizsgálni, ugyanis német nyelvben használatos, ám a magyar nyelvben ma már nem fellelhető Konjunktiv I., azaz függőbeszéd szerkezetének a magyar nyelvbe való átültetése a németről magyarra fordítók számára problémás, ezáltal nyelvi interferenciához is vezethet. Ezen felül a fordítás körülményeit, valamint Szabó Lőrinc „műhelytitkait” az általa használt szótárak feltárásával egy újabb szintre lehet emelni.

6.1. A KONJUNKTIV I KÉPZÉSE

A német nyelvben összesen hat igeidőt különböztetünk meg (Präsens, Perfekt, Präteritum, Plusquamperfekt, Futur I und Futur II), ezen kívül két módot, a Konjunktiv I-t és Konjunktiv II-t. Hegedűs Rita kommunikatív–szemantikai szempontból a Konjunktiv-ot az alábbi három kategóriába sorolja: „a) a feltételeesség, illetve a feltételes mód, b) az indirekte Rede, c) a beszélő állásfoglalásának kifejezésére”.⁴⁷ A Konjunktiv II szerkezettel a feltételes módot fejezhetjük ki, míg a Konjunktiv I, azaz kötőmód segítségével bizonytalanságot és véleményt fogalmazhatunk meg. Hegedűs kategorizálása alapján a második pontban használatos indirekte Rede, azaz függőbeszéd használata során kifejezhető, hogy egy másik ember korábban mit mondott, eközben hangsúlyozva, hogy az elmondottak csupán egy individuum személyes véleménye. Ezenkívül a német nyelvben egyes szólások során is alkalmazzák a Konjunktiv I szerkezetet, ilyen például a „*Gott sei Dank!* azaz *Hál’ Istennek!* kifejezés.

A következőkben a Konjunktiv I szerkezet képzését kívánom bővebben kifejteni német példákkal illusztrálva. A Konjunktiv I formátumot a múltban, jelenben és jövőben egyaránt alkalmazhatjuk. A mindennapi élet során az élőbeszédben ugyan ritkábban fordul elő a használata, de rádióbeszédekben, televíziós műsorokban, mint például hírek, riportok, valamint újságcikkekben gyakoribb az előfordulásuk. Ahhoz, hogy egy ige Konjunktiv I formáját képezhessük, az Infinitiv-forma tövéhez rendelünk hozzá egy új végződést. Mint ismert, a német nyelvben a ragozott ige képzéséhez az igeigékhez különböző végzódéseket rendelünk hozzá. Az alábbi táblázat a német *lernen*, azaz *olvas* ige jelen időben történő ragozását szemlélteti, majd annak a Konjunktiv I metódusba való átváltását adja meg. Jelen esetben az első szám harmadik személye (er/sie/es) kivételt képez, ugyanis Konjunktiv I formája megegyezik az egyes szám első személyével (ich).

⁴⁷ HEGEDŰS Rita, *A konjunktívusz problémája a németben és a magyarban = Hagyományok és módszerek: Az I. Nemzetközi Hungarológia–Oktatási Konferencia előadásai*, II. kötet, szerk. EGYED Orsolya–GIAY Béla–B. NÁDOR Orsolya, Bp., Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1990 (Hungarológiai ismerettár, 8), 65.

lernen		
	Präsens	Konjunktiv I
ich	lerne	lerne
du	lernst	lernest
er/sie/es	lernt	lerne
wir	lernen	lernen
ihr	lernt	lernet
sie/Sie	lernen	lernen

Ennek alapján a következő képlet állapítható meg a jelen idejű Konjunktiv I képzésénél:

igető és -e, -est, vagy -et végződés.

Német példamondat:	Lehetséges magyar fordítás
Er hat gesagt, er habe Kopfschmerzen, deshalb kann er heute nicht kommen.	Azt mondta, hogy fáj a feje, ezért nem tud ma (el)jönni.

Perfekt-ben (múltidő) és *Futur I*-ban (jövődő) a Konjunktiv I képzéséhez egy segédige is szükséges a a Partizip II formátumú ige mellé.

Jelenidő (Gegenwartsform, Präsens)	Der Junge sagte, er besuche seine Oma.
Múltidő (Vergangenheitsform, Perfekt)	Der Junge sagte, er habe seine Oma besucht .
Jövődő (Zukunftsform, Futur)	Der Junge sagte, er werde seine Oma besuchen .

6.1.1. AZ AQUIS SUBMERSUS CÍMŰ MŰBEN ELŐFORDULÓ KONJUNKTIV I MÓD SZABÓ LŐRINC FORDÍTÁSÁBAN

A következőkben kiemelt példákkal – ezen belül is elsősorban a módbeli segédigékre fókuszálva – szeretném szemléltetni, hogy Szabó Lőrinc miképp fejezte ki a műben előforduló Konjunktiv I módban íródott szövegrészleteket. Ezen példákhoz való elmélettel jelen dolgozatban nem foglalkozom, ugyanis ezek egy következő kutatás alapjául szolgálnak.

Gótbetűs forrásnyelvi szöveg	Magyar fordítás
Der junge Adjunktus unseres Küsters, der einmal die Quarta passiert ist, meint zwar, es könne Casu periculoso,– Durch gefährlichen Zufall‘ – heißen ; (oldalszám: 9.)	Sekrestyésünk ifjú segédje, aki valamikor quartát végzett, úgy véli ugyan, hogy a megfejtés esetleg casu periculoso, vagyis ’veszedelmes véletlenségből’ (oldalszám: 10.)
Früher, erzählte der Meister, seien zwei uralte Linden vor der Tür gewesen; aber er habe sie schlagen lassen , da sie allzusehr ins Haus gedunkelt und auch hier die schöne Aussicht ganz verdeckt hätten. (oldalszám: 11.)	Régebben, mesélte a mester, két vénséges hársfa állt a kapu előtt; ő azonban kivágatta , mert árnyékuk túlságosan besötétítette a házat és egészen eltakarták a szép kilátást. (oldalszám: 12.)
Der Junker war das zufrieden und sagte auch seiner Schwester, sie möge einen Imbiß für mich richten lassen . (oldalszám: 22.)	A fiatal báró megelégedett ennyivel és szólt a húgának, hogy készíttessen számomra imbiszt. (oldalszám: 26.)
Mein Freund sagte mir, es sei der Vater jenes schönen Knaben; dieser selbst, so gehe noch heute die Sage, solle einst in der Wassergrube unserer Priesterkoppel seinen Tod gefunden haben . (oldalszám: 8.)	Barátom azt mondta, hogy annak a szép fiúcskának az apja; a gyermek pedig, úgy mesélik még ma is, valamikor állítólag a mi paprétünk vizesgödrébe fulladt . (oldalszám: 9.)

6.2. A FORDÍTÁSHOZ HASZNÁLT SZÓTÁRAK

Szabó Lőrinc hagyatécai között – a *Füzetek* 3.⁴⁸, valamint a *Füzetek* 6.⁴⁹ gyűjteményekben (melyekhez később egy, több mint száz oldal terjedelmű *Pótlások a Szabó Lőrinc Füzetek 3. és 6. kötetéhez* nevű kis füzetet csatoltak) fellelhető több magyar–német⁵⁰, illetve német egynyelvű *Duden* szótár is különböző évekbeli kiadása. A lehetőség, hogy személyesen megvizsgálhatnám alkalom adtán ezeket a szótárakat, egy újabb kutatási területet nyitna meg előttem. Tanulmányom során ugyanis rájöttem, hogy Szabó Lőrinc gyűjteménye között nem csak a saját

⁴⁸ Szabó Lőrinc könyvtára I.: Magyar szerzők művei, szerk. Buda Attila (Szabó Lőrinc Füzetek 3), 2002, pp. 230.

⁴⁹ Szabó Lőrinc könyvtára II.: Külföldi szerzők művei, szerk. BUDA Attila (Szabó Lőrinc Füzetek 6), é. n., pp. 419. Lásd továbbá: Vers és valóság, A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtárának Szabó Lőrinc-honlapja, online: <https://krk.szabolorinc.hu/> (Letöltés ideje: 2022. november 20.)

⁵⁰ *A magyar és német nyelv zsebszótára I: Magyar–német*, BALASSA József, Toussaint–Langenscheidt módszer. Bp.–Berlin–Schöneberg, [192?]³].

korabeli szótárak voltak jelen, hanem születése előtt kiadott, 1897-es⁵¹ német egynyelvű szótár is. Ezáltal valósnak bizonyul a teória, hogy a kulturális distanciákat kiküszöbölve, Szabó Lőrinc a Theodor Storm korabeli nyelvezetet szem előtt tartva, a Storm korához közelebb eső német nyelvű szótárt is alkalmazott munkássága során.

6.3. 1957-ES KIADÁS

Szabó Lőrinc esetében megfigyelhető, hogy több munkáját az évek múltán újrarendítette, ahogy ez az *Aquis submersus*sal kapcsolatban is történt: a fordításában elsőként 1941-ben publikált novella mintegy másfél évtizeddel később, 1957-ben⁵² ismét megjelent, immár a Magvető Kiadó által. E kiadásnak az 1941-ben megjelent változattal való összevetése egy újabb kutatási irányt vet fel az érdeklődő számára, melyben megvizsgálható, hogy a műfordító – ez esetben Szabó Lőrinc – milyen változtatásokat alkalmazott az első fordításához képest. Megválaszolando kérdés vet fel, hogy a jelen dolgozatban kiemelt, általa aláhúzott kifejezéseket, esetleges fordítási nehézségeket szem előtt tartva járt-e el, s más kifejezéseket alkalmazott, vagy máshol is módosult az immár *szövegkorpusz*ként funkcionáló első fordítás. Köztudott, hogy Szabó Lőrinc fordításait és későbbi újrarendítéseit a mindenkor költői beszédmódja is meghatározta.

⁵¹ *Deutsches Wörterbuch*, hrsg. Ferdinand DETTER, Leipzig, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung, 1897.

⁵² Theodor STORM, *Aquis submersus*, ford. Szabó Lőrinc, Bp., Magvető, 1957.

7. IRODALOMJEGYZÉK

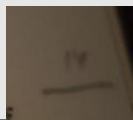
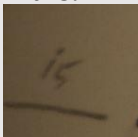
- BABITS Mihály, *Egyetemi előadások: 1919*, Bp., Ráció Kiadó, 2014.
- BARNA László, *A műfordító (újabb) feladata*, Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, XIV. évfolyam, 2. szám, 2019, pp. 135–143.
- BAZSÓNÉ SÖRÉS Marianna–BARNA László, *A fiatal Szabó Lőrinc fordítása: A pusztai falu*, Irodalmi Szemle, 2022, LXV/12, megjelenés alatt.
- *Szabó Lőrinc könyvtára I.: Magyar szerzők művei*, szerk. BUDA Attila (Szabó Lőrinc Füzetek 3), 2002, pp. 230.
- *Szabó Lőrinc könyvtára II.: Külföldi szerzők művei*, szerk. BUDA Attila (Szabó Lőrinc Füzetek 6), é. n., pp. 419.
- Friedrich Schleiermacher: *A fordítás különféle módszereiről*, ford. DÖMÖTÖR Edit. In: *Kettős megvilágítás: Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*, szerk. JÓZAN Ildikó–JENEY Éva–HAJDU Péter, Budapest: Balassi (Pont fordítva, 4), 2007, 119–150.
- *Deutsches Wörterbuch*, hrsg. Ferdinand DETTER, Leipzig, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung, 1897.
- Erzsébet FORGÁCS, *Kontrastive Sprachbetrachtung*, Szeged, Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó, 2007.
- Peter GOLDAMMER, *Theodor Storm: Eine Einführung in Leben und Werk*, Leipzig, Reclam, 1980.
- *A magyar és német nyelv zsebszótára I: Magyar–német rész*, GRILL Károly, Bp.–Berlin, [valószínűleg 1915 utáni].
- *Német Magyar Nagyszótár*, HALÁSZ Előd–FÖLDES Csaba–UZONYI Pál, Bp., Akadémiai Kiadó, 2014.
- HEGEDŰS Rita, *A konjunktívusz problémája a németben és a magyarban = Hagyományok és módszerek: Az I. Nemzetközi Hungarológia-Oktatási Konferencia előadásai*, II. kötet, szerk. EGYED Orsolya–GIAY Béla–B. NÁDOR Orsolya, Bp., Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1990 (Hungarológiai ismerettár, 8), 65.
- *Német–Magyar Kéziszótár*, szerk. HESSKY Regina, Szeged, Grimm Könyvkiadó Kft., 2012.
- JÓZAN Ildikó, *Műfordítók mint kulturális brókerek*, Fordítástudomány, X. évf., 2008, 2. sz., 39.

- KAPPANYOS András, *Bajuszbögre: Lefordítatlan. Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*, Bp. Balassi, 2015; KAPPANYOS András, *Túl a sövényen*, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.
- KLAUDY Kinga, *A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról*, Magyar Nyelvőr, 112. évf., 3. sz., 305.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Fordítás és (ön)értelmezés: A fordítás mint elemzés és kommentár Szabó Lőrinc műfordításaiban*, Tiszatáj, 62. évf., 7. sz., 64.
- *Germanizmusok–5000 német szó és kifejezés*, szerk. NÁDOR Gabriella, Budapest, Terra, 1971.
- David W. PEARCE, *A modern közgazdaságtan ismerettára*, Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.
- Adalbert STIFTER, *A pusztai falu*, ford. SZABÓ Lőrinc, Gyoma, Kner Izidor, 1921. (Monumenta Literaria I/10).
- SZABÓ Lőrinc, *Der Dichter als Mittler: Ein Brief von Lőrinc Szabó aus dem Jahr 1940*, mitgeteilt von Paul KÁRPÁTI, Berliner Beiträge zur Hungarologie 5, 1990, 247.
- Theodor STORM, *Aquis submersus*, ford. SZABÓ Lőrinc, Berlin–Dahlem, Niels Kampmann Verlag, 1941.
- Theodor STORM, *Aquis submersus*, ford. Szabó Lőrinc, Bp., Magvető, 1957.
- Theodor STORM, *Aquis submersus*, Leipzig, Insel Verlag, o. J. (Insel Bücherei, 249).
- *Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, hrsg. Von Dieter GÖTZ–Hans WELLMANN, Berlin, Langenscheidt KG, 2010.

7.1. INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute Onlinewörterbuch*, <https://www.dwds.de/> (Letöltés ideje: 2022. november. 20.)
- *Duden Onlinewörterbuch*, <https://www.duden.de/> (Letöltés ideje: 2022. november 20.)
- HORÁNYI Károly – KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc életrajza*, Petőfi Irodalmi Múzeum, <https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/szabo-lorinc> (Letöltési idő: 2022. november 05.)
- *Szabó Lőrinc Füzetek 6.* Szabó Lőrinc, Vers és valóság, A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtárának Szabó Lőrinc–honlapja <https://krk.szabolorinc.hu/> (Letöltés ideje: 2022. november 20.)

8. FÜGGELEK

oldalszám	Gótbetűs forrásnyelvi szöveg	magyar fordítás	Bejegyzés típusa
13	Durch den plötzlichen Hintritt des Schwedischen Carolus war nun zwar Friede; aber die grausamen Stapfen des Krieges lagen überall; manch Bauern- oder <u>Käthnerhaus</u> , wo man mich als Knaben mit einem Trunke süßer Milch bewirthe, hatte ich auf meiner Morgenwanderung niedergesenget am Wege liegen sehen und manches Feld in ödem Unkraut, darauf sonst um diese Zeit der Roggen seine grünen Spitzen trieb.	A svéd Carolus hirtelen elhunytával most béke volt ugyan, de a háboru szörnyűséges nyomai mindenütt láthatók; nem egy parasztházat vagy <u>zsellérkunyhót</u> , ahol is gyerekkoromban egy-egy ital édes tejjel vendégelték volt meg, reggeli vándorlásom során az út mellett most felperzselve láttam és sivar gyom burjánzott nem egy szántóföldön, melyen különben ezidőtájt a rozs hajtja hegyes-zöld kalászeit. (Übersetzung: Seite 15)	Unterstrich bei dem Wort „Käthnerhaus“ - Fremdwort - Kätner = paraszt Käthnerhaus oder Kätnerhaus ist im Wörterbuch nicht gefunden. (dwds.de) Auf dem dudn.de auch keine Treffen
17	Johannes, weißt du was? Der Buhz sieht einem jungen Adler gleich; Bas' Ursel hat's gesagt!	Johannes, mondok valamit. A huhu olyan, min egy sasfiók; Urzula néni mondta! (Übersetzung: Seite 19)	Lapszéli bejegyzés
28	hatte mich also hiegegen und, so ich nicht hinaus wollte über mein gestecktes Maß, überdem wider allerart Flosculn zu wehren, welche gegen mich gespizet wurden.	így aztán ez ellen és, mivel nem akartam túlmenni szokott mértékemen, ráadásul az ellenem hegyezett mindenféle flosculusok ellen is védekeznem kellett. (Übersetzung: Seite 32)	Lapszéli bejegyzés
44	redete mir dann aber ein, es seien nur meine eigenen aufgestörten Sinne, die solch Spiel mir vorgegaukelt hätten.	de aztán meggyőztem magamat, hogy csak túlizgatott idegeim vetítették elé a szemfényvesztő játékot. (Übersetzung: Seite 51)	
49	er hatte mir in des Junkers Auftrage zwei Rollen <u>Ungarischer</u> Dukaten überbracht als Lohn für Katharinens Bild, und ich hatte das Gold genommen, in Gedanken, es sei ein Theil von deren Erbe, von dem sie als mein Weib wohl später nicht zu viel empfaen würde.	(Csak egyszer járt itt az én jó Dietrichem); a báró megbízásából két tekercs <u>magyar</u> dukátot hozott, fizetségül a Katharina képéért, és én elfogadtam a pénzt, úgy tekintve, hogy egy része annak az örökségnek, amelyből Katharina, a feleségem, később bizonyára nem sokat fog kapni.	Unterstrich bei dem Wort „Ungarischer“

		(Übersetzung: Seite 58)	
56	Ich konnte heut nicht weiter malen, sondern ging fort und schlich auf meine Kammer ober der Hausthür, allwo ich mich ans Fenster setzte und durch den Ausschnitt der Lindenbäume auf den Markt hinabsah. Es gab aber groß Gewühl dort, und war bis drüben an die Rathswaage und weiter bis zur Kirchen alles voll von Wagen und Menschen; denn es war ein Donnerstag und noch zur Stunde, daß Gast mit Gaste handeln durfte, also daß der <u>Stadtknecht</u> mit dem Griper müßig auf unseres Nachbaren Beischlag saß, maßen es vor der Hand keine Brüchen zu erhaschen gab. Die Ostfelder Weiber mit ihren rothen Jacken, die Mädchen von den Inseln mit ihren Kopftüchern und feinem Silberschmuck, dazwischen die hochgethürmeten Getreidewagen und darauf die Bauern in ihren gelben Lederhosen—dies alles mochte wohl ein Bild für eines Malers Auge geben, zumal wenn selbiger, wie ich, bei den Holländern in die Schule gegangen war; aber die Schwere meines Gemüthes machte das bunte Bild mir trübe. Doch war es keine Reu, <u>wie ich vorhin an mir erfahren hatte</u>; ein sehrend Leid kam immer gewaltiger über mich; es zerfleischete mich mit wilden Krallen und sah mich gleichwohl mit holden Augen an. Drunten lag der helle Mittag auf dem wimmelnden Markte; vor meinen Augen aber dämmerte silberne Mondnacht, wie Schatten stiegen ein paar Zackengiebel auf, ein Fenster klirrte, und gleich wie aus Träumen schlugen leis und fern die Nachtigallen. O du mein Gott und mein Erlöser, der du die Barmherzigkeit bist, wo war sie in dieser Stunde, wo hatte meine Seele sie zu suchen?	Ezen a napon nem bírtam tovább festeni, hanem elmentem és belopóztam a kapufeletti szobámba, holott is az ablakhoz ültem, és a hársfák részén áttekintettem a piacra. Ott pedig nagy nyüzsgés volt, és az egész túloldalon a hivatalos mérlegig és azon túl a templomig minden tele szekérrel és emberekkel; mert csütörtök volt és még olyan korán, hogy vásáros vásárossal alkudhatott, a városi <u>hajdú</u> pedig henyén üldögélhetett a szomszédunk lépcsőjén, hiszen egyelőre nem volt szabályszegő, akit el kellett volna vinnie. Az ostenföldi nők piros ujjasai, a fejkendő és finom ezüstdíszes szigeti lányok, közben pedig a tornyosan megrakott gabonás szekerek és rajtuk a sárganadrágos parasztok – mindez szép látvány lehetett egy festő szemének, különösen, ha az illető, miként és magam is, a hollandusoknál tanult volt; az én nehéz lelkem azonban csak elszomorította a tarka képet. De nem lelkifurdalás bántott, <u>amilyet előzőleg éreztem</u> volt; fájó vágyakozás szállt meg egyre hatalmasabban; vad karmokkal szaggatott s ugyanakkor édesen tekintett rám. Lent a dél ragyogása terült a zsibongó piacra; az én szemeim előtt azonban ezüstholdas éjszaka derengett, árnyékként emelkedett elő két zegzugos házorom, ablak zörrent; és mintha álmodnék; fülemile csattogott, halkan és messziről. Óh édes Istenem és Megváltóm, aki irgalmasság vagy, hol volt éppen az órában ő, hol kellett a lelkemnek őt keresnie? (Übersetzung: Seite 65-66)	1) Knecht = szolga im Ungarischen: hajdú (im Deutschen: der Heiduck) Er übersetzte den Knecht als hajdú 2) Unterstrich <i>wie ich vorhin an mir erfahren hatte</i> Übersetzung: <i>amilyet előzőleg éreztem volt</i>

56	Er wies soeben einem andern, untersetzten <u>Manne</u> von bäuerischem Aussehen, aber gleich ihm in schwarzwollenen Strümpfen und Schnallenschuhen, mit seinem Handstocke nach unserer Hausthür zu, indem er selbst <u>zumal</u> durch das Marktgewühle von dannen schritt	Egy másik, paraszti külsejű, zömök embernek, aki azonban fekete gyapjuharisnyát és csattos cipőt viselt, akárcsak ő, botjával a mi kapunkra mutatott, miközben ő maga a piaci népségen át elsietett. (Übersetzung: Seite 66)	Zeichnungen bei den Wörtern: <i>Manne, zumal</i> <i>régies alak lehet</i> <i>Wortetymologie</i> <i>dwds</i>
58	Als mein Bruder dann nach Hause kam—erst spät am Nachmittage; denn ein Ehrsam Rath hatte dermalen viel Bedrängniß von einer <u>Schinderleichen</u> , so die ehrlichen Leute nicht zu Grabe tragen wollten	Mikor a bátyám hazajött, - késő délután; mert a tiszteletreméltó tanácsúrnak akkoriban sok veszélye akadt egy <u>elhullott állattal</u> , melyet a derék emberek nem akartak elföldelni, - (Übersetzung: Seite 68)	Unterstrich: Schinderleichen Schinderleich lenyűzött állat, tetem
59	Es mußte eben Fluth sein; denn die <u>Watten</u> waren überströmet, und das Meer stund wie ein liches Silber.	Éppen dagály lehetett; mert a <u>lapos parti részek</u> víz alatt voltak, és mint ragyogó ezüst, állt előttünk a tenger. (Übersetzung: Seite 69)	Unterstrich: Watten Zeichnungen neben dem Satz
60	<u>Hat</u> nicht der König die holländischen Papisten dort auf die zerrissene Insel <u>herberufen</u> ; nur um durch das Menschenwerk der Deiche des Höchsten Strafgericht zu trotzen? Haben nicht noch letztlich die Kirchenvorsteher drüben in der Stadt sich zwei der Heiligen in ihr Gestühlte schnitzen lassen? Betet und wachet! Denn auch hier geht Satan noch von Haus zu Haus! Diese Marienbilder sind nichts als Säugammen der Sinnenlust und des Papismus; die Kunst hat allzeit mit der Welt gebuhlt!	Nem <u>hívta</u> volt-e be a király arra a szétrombolt szigetre a hollandi papistákat, csak azért, hogy a védőgátak emberi műve révén dacoljanak a Mindenható ítéletével? Nem véstek-e egyházi vezetők odaát a városban még legutóbb is két szentet a székükbe? Imádkozzatok és vigyázzatok. Mert itt is házról házra jár a sátán. Ezek a Mária-képek csak az érzékiség és a pápizmus szoptatósdajkái; a művészet mindig a világ ringyója volt! (Übersetzung: Seite 71)	
61	Die kennt man nicht; in die Bauernhäuser kommt sie kaum, wenn <u>Kindelbier</u> und Hochzeit ist.	senki sem ismeri; <u>karácsonykor</u> és lakodalmkor is alig jár el a paraszti házakba. (Übersetzung: Seite 72)	Unterstrich und „ „, Zeichnung neben dem Wort „Kindelbier“
63	Ei freilich; das hat der Teufel uns <u>verpurret</u> !	Ugy bizony; ezt az ördög <u>rontotta el</u> nekünk. (Übersetzung: Seite 74)	Unterstrich

63	am heutigen Morgen <u>vom Frone</u> todt in ihrem Kerker aufgefunden worden;	ma reggel börtönében holtan találta ugyan a hóhér.	
63	Das war nun vielen Leuten <u>gleich einer kalt gestellten Suppen.</u>	Ez pedig sokaknak <u>keseű csalódást</u> okozott.	Redewendung
63	nur kaum noch passen <u>werde wie die Faust aufs Auge</u>	most majd a <u>kutyának sem fog kelleni.</u>	Redewendung
63	sobald der <u>Racker</u> den todtten Leichnam davor aufgefahen	mihelyt odaért a tetemmel a <u>sintér</u>	Racker: Kind, das gern Schabernack, lustige Streiche und kleine Dummheiten macht (dwds) Wortetymologie-t megnézni Huncut gyerekekre használt kifejezés, sintérnek fordította
64	allwo die Bäcker, vieler Käufer harrend, ihre <u>Brotschragen</u> schon geöffnet hatten;	Ahol, sok vevőre számítva, már kinyitották volt <u>kenyeresbódéikat</u> a pékek. (Übersetzung: Seite 75)	
64	auch sahe ich, wie an dem Rathhause der Wachtmeister und die <u>Fußknechte</u> in Bewegung waren	Azt is láttam, hogy a tanácssháznál hogyan mozgolódtak az őrmester meg a <u>katonái</u>	*Knecht
64	ich aber ging durch den <u>Schwibbogen</u>	Én azonban az <u>ívbolton</u> át	
	sahe ich drüben bei der <u>Lehmkuhle</u>	láttam, hogy túlhan, az <u>agyagbányánál</u>	
65	Als ich auf dem <u>Hünenhügel</u> stund	Mikor a <u>hun-dombon</u> álltak	Nem E/1